

WARTO PRZECZYTAĆ

Marek Konopczyński

**Sens czy bezsens resocjalizacji penitencjarnej?
Refleksje wokół książki pod redakcją zbiorową
Wiesława Ambrozika, Henryka Machela i Piotra
Stępniaaka, Misja służby więziennej a jej zadania
wobec aktualnej polityki kryminalnej i oczeki-
wań społecznych, Poznań–Gdańsk–Warszawa–
Kalisz 2008, s. 935**

Na rynku księgarskim ukazała się niedawno interesująca pozycja wydawnicza dotycząca współczesnych problemów więziennictwa, zredagowana naukowo przez trzech profesorów – czołowych polskich przedstawicieli nauk penitencjarnych i resocjalizacyjnych: Wiesława Ambrozika, Henryka Machela oraz Piotra Stępniaaka. Książka jest pokłosiem IV Polskiego Kongresu Penitencjarnego, a więc eksperckiego zgromadzenia, co do którego kompetencji merytorycznych nie można mieć wątpliwości. Już sam tytuł pracy: „Misja służby więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki kryminalnej i oczekiwań społecznych” budzi zainteresowanie nie tylko osób zawodowo związanych z polskim systemem penitencjarnym, tym bardziej, że wydanie książki zbiegło się w czasie z ożywioną dyskusją społeczną dotyczącą postępującej demoralizacji społecznej i co za tym idzie pogłębiającej się jakościowo i ilościowo przestępczości już nie tylko wśród tzw. marginesu społecznego, lecz również elit. Wystarczy wspomnieć medialnie nagłaśniane sprawy korupcyjne (afery futbolowe, afery w służbie zdrowia czy w polityce).

Coraz częściej pojawiające się głosy polityków czy ekspertów, podchwytywane przez liczne grono dziennikarzy rozmaitych mediów tradycyjnych (prasa) czy elektronicznych (TV) sugerowały potrzebę zwiększania represyj-

ności karnej przez zmiany prawa w tym właśnie kierunku oraz zwiększanie dyscypliny szkolnej, wychowawczej i społecznej. Ten kierunek myślenia charakteryzujący się notabene dużą dozą populizmu, trafia na podatny grunt, gdyż przeciętnemu obywatelowi wydają się, że wystarczy stosować surowsze kary wychowawcze i wymagania szkolne, zwiększać wyroki sądowe, a szczególnie te dotyczące kary pozbawienia wolności, pomnożyć liczbę patroli policyjnych, a zaraz zapanuje w naszym kraju spokój i ład społeczny.

Analizując aktualną sytuację związaną z podejmowaniem rozmaitych środków mających na celu przeciwdziałanie przestępczości nie tylko w Polsce, ale również w wielu krajach bardziej rozwiniętych cywilizacyjnie, takich m.in. jak USA, Wielka Brytania czy Francja, można dojść do wniosku, że aparat władzy w tych krajach ma poważne problemy z eliminowaniem społecznych zachowań, które mniej lub bardziej jaskrawo występują w opozycji do obowiązujących norm obyczajowych i prawnych. W związku z tym faktem rzeczywiście można zauważyć rysującą się współcześnie paradoksalną polityczną i administracyjną tendencję polegającą z jednej strony na próbach skutecznego egzekwowania aktualnie obowiązujących norm prawnych, z drugiej zaś na podejmowaniu licznych inicjatyw zmian przepisów karnych w kierunku ich zaostrzenia.

Zauważalna jest również tendencja permanentnego monitoringu zachowań społecznych (słynne londyńskie kamery umieszczane coraz to w innych nowych miejscach publicznych czy tzw. „probacyjne kioski elektroniczne” w Nowym Jorku). Ustawiczna elektroniczna kontrola społeczna ma za zadanie identyfikację zachowań przestępczych w celu ich karania. Tego typu działania skutkują zwiększającą się skalą penalizacji i rygoryzmu społecznego, co z kolei wywołuje reakcje odwetowe, kreuje postawy aspołeczne i antyspołeczne wymagające z natury rzeczy prawnych reakcji odwetowych. Tworzy się w ten sposób swoiste „zakłęte koło”. Można oczywiście wzorem Nowego Jorku zwiększać skuteczność działań policyjnych (w Nowym Jorku codziennie aresztuje się od 4,5 tys. do 5,5 tys. osób) i w ten sposób czasowo rozwiązywać problem, lub doprowadzić do poszerzenia infrastruktury więziennej (w USA systemem penitencjarnym objętych jest około 7 mln. osób, a więc ponad 2% społeczeństwa), lecz trzeba w tym celu posiadać odpowiednie środki finansowe i kadrowe.

Opisywane tendencje powodują jeszcze jedną jakościową zmianę – zmianę strategii wychowawczych i socjalizacyjnych. W miejsce preferowanych w XX wieku mechanizmów kształtowania samodyscypliny i autokontroli XXI wiek proponuje kontrolę zewnętrzną opartą nie na relacjach człowiek – człowiek, lecz człowiek – technika. Czyżby w życie wcielała się oświeceniowa idea „panoptikom”, czy może futurystyczna wizja „matrixa”?

Wracając jednak do głównego wątku, warto postawić może sobie w tym miejscu kilka zasadniczych pytań: Co z tymi, którzy kiedyś opuszczą mury

więzień? Czy pobyt w placówkach penitencjarnych zmienił ich na tyle, że będą mieli szansę rozpocząć nowe życie pozbawione patologii i niechęci do „tych lepszych”? I wreszcie, jaki procent społeczeństwa można czasowo izolować skutecznie od reszty, bez spowodowania trwałych zmian struktury społecznej, ekonomicznej i kulturowej: 2%, 5%, 10% czy może 40%?

Oczywiście postawione pytania mają charakter prowokacyjny i zapewne długo jeszcze pozostaną bez odpowiedzi.

Pozwoliłem sobie na powyższe refleksje sprowokowany lekturą książki „Misja służby więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki kryminalnej i oczekiwań społecznych”. Czytelnik biorący do ręki omawianą publikację zauważy przede wszystkim, że jest wydana bardzo starannie edytorsko i posiada ładną szatę graficzną

Opracowanie zawiera materiał merytoryczny będący pokłosiem IV Polskiego Kongresu Penitencjarnego odbytego w listopadzie 2006 roku w Kaliszu. Składają się na nią zarówno referaty i teksty naukowe, jak i (co jest warte podkreślenia) teksty napisane przez praktyków pracy penitencjarnej. Ten bogaty, wielowarstwowy i wielowątkowy materiał zawiera siłą rzeczy czasami teksty nazbyt ogólnikowe lub – wręcz przeciwnie – zbyt szczegółowe, a przez to niejednorodne refleksje i rozważania, a na dodatek pisane z różnych perspektyw naukowych i prezentowane przez przedstawicieli świata praktyków z pozycji różnych ich doświadczeń osobistych. Teksty te podjęli się opracować i nadać im rangę poważnej publikacji książkowej trzej wybitni specjaliści – naukowcy: prof. dr hab. Wiesław Ambroziak, prof. dr hab. Henryk Machel oraz prof. dr hab. Piotr Stępniaak. Dzięki ich wyteżonej pracy otrzymujemy interesującą propozycję wydawniczą, która dostarcza szerokiej wiedzy penitencjarnej, prawnej i pedagogicznej i która powinna zainteresować dość szerokie grono odbiorców: od studentów pedagogiki, socjologii i psychologii przez studentów prawa, sędziów i prokuratorów, aż do wychowawców instytucji penitencjarnych i resocjalizacyjnych, oraz pracowników różnych szczebli administracji sądowniczej i penitencjarnej.

Omawiana książka, mimo jakby się mogło wydawać charakteru „materiałów pokonferencyjnych” wychodzi poza schematy tego typu publikacji i posiada specyficzny, interesujący układ treści. Na początku wprowadzie znajdują się teksty „okolicznościowe”, a więc przywitania gości kongresu, otwarcie obrad oraz przemówienie Dyrektora Generalnego Służby Więziennej, ale późniejsze części publikacji posiadają już charakter logicznie skonstruowanej naukowej pracy zbiorowej.

Praca składa się z siedmiu merytorycznych części, poprzedzonych wyrazistym, merytorycznym wstępem, będącym zarazem wprowadzeniem w problematykę książki, jak i odniesieniem do trzech poprzednich spotkań kongresowych a zatytułowanym „Problematyka i rekomendacje Polskich Kongresów Penitencjarnych” autorstwa prof. dr hab. Wiesława Ambrozika.

Część pierwsza zatytułowana „Polityka karna i penitencjarna na tle oczekiwań społecznych” zawiera osiem tekstów poświęconych między innymi: analizie postaw społeczeństwa wobec przestępczości (prof. dr hab. Teodor Szymanowski, prof. dr hab. Stanisław Paweł), opinii pracowników naukowych skupionych w Katedrach Prawa Karnego w polskich szkołach wyższych na temat „represyjności polskiego prawa karnego” (prof. dr hab. Andrzej J. Szwarc), omówieniu „dozoru elektronicznego” jako narzędzia łagodzenia problemu przeludnienia w zakładach karnych (prof. dr hab. Stefan Lelental), prywatnym więzieniom (Doug Dretke, dr Wojciech Zalewski), funkcjom warunkowego przedterminowego zwolnienia w polityce kryminalnej i penitencjarnej (dr Jerzy Lachowski), oraz opinii skazanych wobec kary śmierci (dr Krystyna Szczutowska-Całka). Część Druga „Więziennictwo wobec współczesnych problemów penitencjarnych i resocjalizacyjnych” zawiera podobną liczbę tekstów poświęconych: oddziaływaniom penitencjarnym jako sposobowi zapobiegania przestępczości (prof. dr hab. Brunon Hołyst), analizie wychowawczej i poprawczej funkcji zakładu karnego (prof. dr hab. Henryk Machel), barierom pomiędzy teorią a praktyką penitencjarną (prof. dr hab. Piotr Stępnik), celom więziennictwa (Dan Richard Beto), wykonywaniu kary pozbawienia wolności wobec członków zorganizowanych grup przestępczych (prof. dr hab. Grażyna B. Szczygieł), pracy wychowawczej ze skazanymi w świetle aktualnej polityki państwa (kpt. mgr Sebastian Milik), procesowi resocjalizacji penitencjarnej w opinii wychowawców więziennych (dr Hanna Karaszewska), oddziałom penitencjarnym na przykładzie OISW Białystok (mgr Krzysztof Keller, mgr Jarosław Kopczuk), oraz humanizacji odbywania kary pozbawienia wolności dla kobiet z dziećmi (dr Adam Szecówka, Krystyna Krzyżanowska). Trzecia część pracy zatytułowana „Zadania i wizerunek służby więziennej” składa się z jedenastu tekstów prezentujących następujące zagadnienia: służba więzienna – stan obecny i perspektywy (płk mgr Waldemar Śledzik), wymiary osobowości personelu a typ zakładu karnego i rodzaj kontaktów z osadzonymi (prof. dr hab. Jan Szałański), współczesne tendencje w rozwoju kształcenia kadr w procesie reformowania rosyjskiego systemu stosowania prawa karnego (doc. Wiktor Popow), ustawa o służbie więziennej a model instytucji służącej readaptacji społecznej (dr Paweł Szczepaniak), zadania służby więziennej a aktualna polityka kryminalna (Elżbieta Żywucka-Kozłowska), bezpieczeństwo jednostek penitencjarnych a zadania dla personelu (płk dr Oldrich Horna), propozycja zmian w ustawie o służbie więziennej (dr Krzysztof Wójcik), misja służby więziennej i problemy z jej realizacją (mgr Krzysztof Kaczyński), zadania służby więziennej w opiniach funkcjonariuszy i skazanych (dr Dorota Pstrąg), współdziałanie służby więziennej ze szkołami wyższymi (dr Małgorzata Kuć), rola kapelana więziennego w procesie resocjalizacji (dr Jerzy Nikołajew). Czwarta część publikacji nosi tytuł: „Skutki przeludnienia zakładów karnych”

i zawiera dziesięć tekstów poświęconych następującym tematom: kryzys polskiego systemu penitencjarnego (prof. dr hab. Mirosława Melezini), skutki zagęszczenia i poczucia zatłoczenia w ujęciu psychologii środowiskowej (prof. dr hab. Wojciech Poznaniak), przeludnienie polskich zakładów karnych i aresztów śledczych – jego uwarunkowania i skutki (Janusz Zagórski), wpływ przeludnienia zakładu penitencjarnego na efekty wykonywania kary pozbawienia wolności (dr Józef Korecki), niektóre sposoby ograniczenia skutków przeludnienia zakładów karnych i aresztów śledczych; przykład okręgu lubelskiego (dr Paweł Maciaszczyk), zapobieganie negatywnym skutkom przeludnienia jednostki penitencjarnej; przykład Aresztu Śledczego w Gdańsku (mgr Dariusz Urbański), samouszkodzenia wśród osadzonych kobiet i mężczyzn (dr Sławomir Przybyliński, dr Monika Marczak), pełnienie roli matki przez kobiety pozbawione wolności (dr Monika Marczak), pełnienie roli ojca przez osadzonych mężczyzn (dr Katarzyna Pawełek), poziom przynizacji sprawców przestępstw przeciwko mieniu a zachowania autoagresywne (mgr Monika Badowska Hodyr). Część piąta pt. „Postępowanie i terapia wobec sprawców przestępstw seksualnych” zawiera sześć opracowań: postępowanie wobec sprawców przestępstw seksualnych po ostatniej nowelizacji kodeksu karnego z dnia 27 lipca 2005 r. (prof. dr hab. Marian Filar), problematyka właściwej reakcji karnej na zachowania związane z godzeniem w wolność seksualną lub obyczajowość (prof. dr hab. Jarosław Warylewski), terapia sprawców przemocy seksualnej wobec dziecka – model czterofazowy (prof. dr hab. Maria Beisert), przestępcy na tle seksualnym – oddziaływania terapeutyczne w okresie odbywania kary pozbawienia wolności (mgr Rafał Rutkowski, mgr Wojciech Sroka), nieletni sprawcy przemocy seksualnej i ich terapia (prof. dr hab. Zbigniew Izdebski), wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec sprawców przestępstw seksualnych w opinii wychowawców penitencjarnych (dr Aldona Nawój). Część szósta zatytułowana jest „Wybrane problemy postępowania diagnostycznego i resocjalizacyjnego w praktyce penitencjarnej” i składa się z szesnastu opracowań, a więc jest najobszerniejszym fragmentem publikacji. Zaproponowane teksty to w kolejności: znaczenie diagnozy psychopatii w opiniowaniu psychologiczno-penitencjarnym (prof. dr hab. Beata Pastwa-Wojciechowska), kapitał społeczny osób pozbawionych wolności – przesłanki resocjalizacyjne (dr Agnieszka Barczykowska, dr Maciej Muskała), systemy terapii: potrzeba konsekwencji (Donald G. Evans), rokowania resocjalizacji kobiet – sprawczyń dzieciobójstwa (prof. dr hab. Krystyna Marzec-Holka), zatrudnienie osadzonych w zakładach karnych jako czynnik resocjalizacji (prof. dr hab. Jan Garlicki), zatrudnienie osób pozbawionych wolności w ocenach i wnioskach Rzecznika Praw Obywatelskich (Janusz Zagórski), zatrudnienie skazanych – szanse i bariery (mgr Ryszard Słowiński), poczucie bezpieczeństwa skazanych odbywających karę pozbawienia wolności w systemie pro-

gramowego i terapeutycznego oddziaływania (dr Krzysztof Linowski), z gdańskich doświadczeń w izolowaniu skazanych niebezpiecznych (mgr Waldemar Kowalski), niepełnosprawność osadzonych – problem czy wyzwania dla współczesnej penitencjarystyki (mgr Ewa Jarecka, lek. med. Roman Wolak), chorzy psychicznie w warunkach izolacji więziennej – wybrane problemy (dr Maria Gordon), psychologiczne aspekty resocjalizacji młodocianych przestępców przez sport (dr Franciszek Makurat), aktywność fizyczna a poziom agresji skazanych recydywistów i odbywających karę pozbawienia wolności po raz pierwszy (mgr Robert Poklek), podejmowanie aktywności fizycznej przez osadzonych a poziom nasilenia czynników osobowości Eysencka (mgr Piotr Łapiński), pracownia modelarska jako przykład animacji kulturalnej w środowisku więziennym (mgr Piotr Zaremba), ocena funkcjonowania i sposób postępowania wobec skazanych na kary długoterminowe (mgr Włodzimierz Kurzawiński, mgr Dagmara Fons-Lewandowska). Część siódma pracy jest zatytułowana „Probacja, więzienie, readaptacja społeczna – komplementarność problemów i oddziaływań”. Składają się na nią następujące teksty: środki probacyjne a praktyka resocjalizacyjna w warunkach wolności dozorowanej – szansą na zmianę jakości polityki penitencjarnej (prof. dr hab. Andrzej Bałandynowicz), czynniki readaptacji społecznej skazanych (prof. dr hab. Wiesław Ambrozik), środowiskowe hotele w kontinuum resocjalizacji (Gerald R. Hinzman), zmiany w stosowaniu nieizolacyjnych środków karnych w Wielkiej Brytanii (David Thomas), specyfika i ewolucja zachowań agresywnych współczesnej młodzieży a zasady tworzenia systemu profilaktyczno-resocjalizacyjnego (prof. dr hab. Bronisław Urban), mediacja po wyroku – bezpieczna droga do wolności (dr Józef Nawój), sprawiedliwości naprawczej jako sposobu budowy podmiotowości obywateli (Elżbieta Dobiejewska), innowacyjny model wsparcia osób pozbawionych wolności; projekt „Wyjść na prostą” Inicjatywy Wspólnotowej EQUAL (mgr Artur Nowosad), kuratela sądowa – dwie propozycje modelowe a społeczne realia ich aplikacji (prof. dr hab. Piotr Stępnik), kurator sądowy jako organizator i koordynator działań readaptacyjnych w środowisku lokalnym (mgr Piotr Burczyk), współczesne tendencje i kierunki w doskonaleniu systemu resocjalizacji nieletnich (dr Jan Michalski), funkcjonalność kurateli sądowej w aspekcie zmiany modelowej (mgr Katarzyna Jacek), problemy readaptacji społecznej wychowanków zakładów poprawczych (mgr Joanna Rajewska de Mezer).

Praca ma charakter interdyscyplinarny z wyraźnym ukierunkowaniem na problematykę pedagogiczną, prawną i psychologiczną. Pokrywa się w ten sposób z koncepcjami pracy penitencjarnej i resocjalizacyjnej. Należy pogratulować profesorom: Wiesławowi Ambroziakowi, Piotrowi Stępnikowi i Henrykowi Machelowi za trud wniesiony w redagowanie niejednorodnych i o różnym poziomie merytorycznym materiałów naukowych.

Do kogo adresowana jest niniejsza publikacja? Przede wszystkim do profesjonalistów, a więc osób zawodowo zajmujących się problematyką profilaktyki społecznej i resocjalizacji, wykładowców pracujących w uczelniach prowadzących kierunki studiów zorientowane na problematykę penitencjarną, resocjalizacyjną czy kryminologiczną. Mam nadzieję, że znajdą w niej treści wzbogacające ich wiedzę i pozwalające na poszerzenie kompetencji merytorycznych. Adresatami książki są również profesjonaliści – praktycy działalności resocjalizacyjnej, a więc wychowawcy rozmaitych placówek i instytucji resocjalizacyjnych, oraz wychowawczych i opiekuńczych. Mam nadzieję, że treści zawarte w pracy będą przydatne dla pracy kuratorów sądowych oraz sędziów sądów karnych. Sądzę, że niniejsza publikacja zainteresuje również pedagogów szkolnych oraz psychologów i pedagogów pracujących w poradniach psychologiczno-pedagogicznych i specjalistycznych. Powinni po nią sięgnąć również działacze i pracownicy rozmaitych organizacji społecznych zajmujących się na co dzień pracą z tak zwaną trudną młodzieżą.

Oddana do rąk Czytelników książka jest próbą syntezy toczącej się aktualnie dyskusji w wielu środowiskach pedagogicznych, psychologicznych, socjologicznych i prawniczych, dyskusji dotyczącej teoretycznych i metodycznych wątków współczesnej resocjalizacji penitencjarnej. Dyskusję tę można zawrzeć w słowach „Sens czy bezsens resocjalizacji penitencjarnej?”, stanowiących przesłanie niniejszej recenzji, a będących w istocie tytułem odrębnej i znakomitej książki Henryka Machela.

Autorzy tekstów, którzy podjęli wyzwanie opisanie swoich refleksji i doświadczeń badawczych oraz doświadczeń praktycznych i zamieszczenia ich w niniejszej publikacji, prezentują różne perspektywy teoretyczne, metodologiczne, różne doświadczenia praktyczne. Wszystkich jednak łączy to, że od lat zajmują się problematyką prawa karnego, resocjalizacji, terapii, a mówiąc szerzej problematyką bezpieczeństwa indywidualnego i zbiorowego. Nie będzie więc przesadą stwierdzenie, że niniejsza publikacja zgromadziła reprezentatywnych przedstawicieli nauk prawnych, kryminologicznych, psychologicznych i pedagogicznych, natomiast ocenę ich ukonkretnionego w niniejszej pracy wysiłku intelektualnego pozostawiam do własnej opinii Czytelników.